

УДК 37.032

**ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗНАНЬ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ НАСТУПНОСТІ
ПОЧАТКОВОЇ ТА ОСНОВНОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ**

І.М.Лапшина

***Анотація.** У статті розглянуто та обґрунтовано організацію відповідного змісту теоретичної підготовки щодо реалізації наступності початкової та основної мовної освіти як важливої складової професійного вдосконалення майбутнього вчителя початкової школи.*

***Ключові слова:** знання, майбутній учитель, теоретична підготовка, наступність мовної освіти, зміст навчальних дисциплін.*

***Аннотация.** В статье рассмотрена и обоснована организация соответствующего содержания теоретической подготовки к реализации преемственности начального и основного языкового образования как важной составной профессионального усовершенствования будущего учителя начальной школы.*

***Ключевые слова:** знания, будущий учитель, теоретическая подготовка, преемственность языкового образования, содержание учебных предметов.*

***Summary.** The expediency of addition of the contents of psychological-pedaqoqical and metodical disciplines by questions of a finding of knowledge on essence of the continuity of primary and secondary language education.*

***Key words:** knowledge, future teacher, theoretical readiness, continuous education, pedaqoqical disciplines.*

Постановка проблеми. Професійна підготовка майбутнього учителя початкової школи є динамічною соціально-педагогічною системою, що спрямовується на формування професійної культури майбутнього фахівця в контексті сучасних соціальних запитів. Реформування системи освіти в Україні, зокрема й вищої, відбувається з урахуванням дидактичних принципів неперервності й наступності. Тому важливо сформулювати позитивну мотивацію майбутніх учителів щодо необхідності побудови навчально-виховного процесу на засадах систематичності, наступності, перспективності, озброїти фахівців необхідними знаннями з реалізації ступеневої мовної освіти.

У контексті проведеного аналізу науково-педагогічних джерел особливого значення набувають публікації щодо теоретико-методичних засад фахової освіти педагогів у вищих навчальних закладах (Р.С.Гуревич, І.А.Зязюн, О.М.Психота, В.І.Шахов, О.В.Шестопалюк, В.В.Шуляр); сучасних підходів до реформування структури і змісту професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи (В.І.Бондар, Н.В.Гавриш, А.М.Коломієць, С.М.Мартиненко, О.Я.Савченко, Г.С.Тарасенко, І.М.Шапошнікова, С.І.Якименко); питань реалізації вчителем принципу наступності навчання дітей молодшого та середнього шкільного віку (Ю.К.Бабанський, І.П.Гудзик, М.І.Кудряшов, О.М.Куцевол, В.О.Онищук, В.О.Сухомлинський).

Певні аспекти підготовки майбутніх учителів до здійснення мовної освіти дітей шкільного віку розглянуто в дисертаційних роботах С.Д.Дем'яненко, Н.М.Зорьки, М.М.Лебедевої, Л.А.Порядченко, Н.М.Умрилової та інших дослідників.

Але невизначеними залишилися такі важливі чинники професійної підготовки майбутнього вчителя: зміст і методика здійснення підготовки майбутніх учителів до реалізації наступності мовної освіти дітей молодшого та середнього шкільного віку; навчальні дисципліни, які розкрили б і деталізували зміст, структуру та організацію знань майбутніх учителів про особливості впровадження неперервної мовної освіти; система дидактичних методів та форм, що надають можливість впровадити інтегрований підхід у підготовку студентів вищих педагогічних закладів освіти до реалізації неперервної мовної освіти дітей різних вікових груп.

Дослідження виконувалось у відповідності до плану НДР кафедри дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Аналіз попередніх досліджень. Предметом наукового дослідження С.Д.Дем'яненко була пропедевтика мовних понять у дітей старшого дошкільного віку. Було виявлено ступені та рівні засвоєння мовних понять „звук”, „слово”, „речення” дітьми старшого дошкільного віку, а також визначено педагогічні умови реалізації методики пропедевтики мовних понять у майбутніх першокласників. Причинами недостатньо ефективної підготовчої роботи над мовними поняттями у ДНЗ названо недостатнє розмежування дошкільною лінгвометодикою лінгвістичного та мовленнєвого змісту навчання рідної мови, неврахування педагогічними працівниками специфіки методів, необхідних для реалізації комунікативного й лінгвістичного змістовного компонентів. „Відтак, унеможлиблюється результативність елементарної первинної мовно-понятійної сформованості в дітей, яка вкрай важлива і необхідна для успішного проходження ними найважливіших етапів подальшого їхнього мовленнєвого, інтелектуального й особистісного зростання в навчанні у шкільному віці” [1; с.15]. Автором доведено, що змістом пропедевтики у ДНЗ мають бути смислові ознаки мовних понять; що впровадження лінгвістично спрямованого змісту пропедевтики сприяє оволодінню початковими відомостями з граматики й „зародженню” у дошкільників основ наукових понять, первинній об'єктивації мови й рефлексії над власним мовленням, становленню елементарних мовленнєвих умінь, а відтак, реалізації наступності між дошкільною й початковою мовленнєвою освітою. Експериментальне навчання, що здійснювалося на когнітивно-збагачувальному, репродуктивно-діяльнісному та рефлексивно-оцінювальному етапах, засвідчило ефективність запропонованих **методів: дидактичних** (пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, частково-пошукові (евристичні), проблемні, дослідницькі) та **лінгвометодичних** (практико-теоретичні – спостереження над мовою, мовний аналіз, моделювання тощо, практичні – мовленнєві ігри, вправи, комунікативні ситуації і ін.); **організаційних форм** (фронтальні комплексні заняття, індивідуальна та індивідуально-групова робота, дидактичні ігри тощо); **засобів** (дидактичний демонстраційний, роздатковий матеріал, художня література, ТНЗ тощо). Дослідницею підтверджено, що мета пропедевтичної мовної роботи має бути підпорядкована кінцевій меті навчання рідної мови – повноцінному розвитку комунікативних умінь, а її завдання – конкретизувати мету лінгвістичного підведення до понять на дошкільному етапі мовної освіти, що створить умови своєчасного початку формування мовленнєвих умінь.

В методичних рекомендаціях Л.І.Коломієць з питань підготовки вчителя до забезпечення наступності навчання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку пропонується системний аналіз дефініції „наступність”, зразки завдань для самостійної роботи студентів, перелік тем доповідей і

рефератів, що доповнюють професійну підготовку вчителя початкової школи до реалізації дидактичного принципу наступності на межі дошкільної та початкової освіти.

В дослідженні Н.М.Умрилової „Наступність і перспективність при вивченні граматики в середніх класах загальноосвітньої школи” розроблено методiku опрацювання граматики (морфології), в якій послідовно реалізувалася б вимога наступності й перспективності протягом опанування всього шкільного мовного курсу, зокрема було з'ясовано доцільне співвідношення теорії й практики у вивченні відповідного навчального матеріалу. Дослідниця зауважує, що систематичне застосування наступності й перспективності на уроках української мови дозволяє відпрацювати в учнів уміння самостійно пов'язувати новий матеріал з раніше вивченим, логічно пов'язувати й послідовно опановувати окремі частини граматичного матеріалу, навчає робити узагальнюючі висновки. Здійснення наступності й перспективності систематично збагачує знання учнів з граматики, викликає необхідність проводити різноманітні види письмових та усних вправ, допомагає відновити в пам'яті школярів попередньо набуті теоретичні відомості, скористатися ними при повідомленні нового, а також готує до засвоєння наступного мовного матеріалу.

На жаль, автори представлених досліджень не описують перспективу підготовки вихователів і вчителів загальноосвітніх шкіл до здійснення ступеневої мовної освіти школярів, уникають питань професійної компетенції фахівців до реалізації дидактичних принципів наступності й перспективності в організації навчально-виховного процесу з української мови.

Мета статті полягає в обґрунтуванні доцільності визначення змісту та форм професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи на предметах психолого-педагогічного та методичного циклів до реалізації наступності мовної освіти дітей молодшого й середнього шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Сучасними дослідниками системи наскрізної освіти наступність трактується як послідовність і системність в організації навчального матеріалу, взаємозв'язок і узгодженість ступенів та етапів навчально-виховної роботи, підготовка об'єктів педагогічної діяльності до впровадження різних технологій мовної освіти [2, с.337]. Вона характеризується врахуванням вивченого, подальшим розвитком різних видів предметних та спеціальних компетентностей, встановленням органічних зв'язків між новим і раніше знайомим у лінгвістиці, розв'язанням діалектичних суперечностей на межах освітніх ступенів „початкова школа – основна школа”. Лінгвістичні знання школярів за цих умов стають міцнішими, більш усвідомленими, диференційованими, а коло їхнього застосування – ширшим. Продуктивна система ключових і предметних компетентностей неможлива без встановлення міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків, впровадження інтегрованих технологій мовної підготовки, оскільки саме вони сприяють виробленню у вихованців середньої загальноосвітньої школи мобільності набутих знань, гнучких навичок застосування їх у повсякденному житті.

Критеріями готовності майбутніх педагогів до реалізації наступності мовної освіти фахівці називають:

- вираження професійної спрямованості на забезпечення наступності навчання дітей шкільного віку;
- оволодіння системою психолого-педагогічних та методичних знань, необхідних для ефективної реалізації умов забезпечення наступності мовної освіти школярів;
- сформованість професійно-педагогічних умінь і навичок, спрямованих на створення належних психолого-педагогічних умов неперервної мовної освіти дітей молодшого та середнього шкільного віку [5; с.339].

При опрацюванні предметів психолого-педагогічного циклу („Історія педагогіки”, „Теорія навчання (дидактика)”, „Теорія виховання”, „Вікова і педагогічна психологія” та ін.) студентам напрямку підготовки „Початкове навчання” доцільно запропонувати такі завдання для самостійної пошукової роботи:

Опрацюйте сучасні довідкові видання (педагогічні та психологічні словники, веб-ресурси) й випишіть визначення поняття „наступність навчання”. З'ясуйте спільні підходи у визначенні провідних ознак поняття, зауважте на специфічних ознаках. Запропонуйте власне визначення цього поняття.

Систематизуйте картотеку наукових джерел з проблеми: „Наступність навчання дітей молодшого і середнього шкільного віку”.

Проаналізуйте окремі аспекти проблеми підготовки вчителя початкових класів до забезпечення наступності навчання дітей молодшого і середнього шкільного віку на основі вивчення публікацій у періодичних виданнях („Початкова школа”, „Початкова освіта”, „Рідна школа”, „Нова освіта України”, „Педагогічна газета” та ін.). Систематизуйте інформацію, виділіть актуальні тенденції, найбільш і найменш вивчені питання.

Випишіть із літературних джерел висловлювання видатних освітніх діячів, що стосуються умов забезпечення наступності навчання дітей молодшого і середнього шкільного віку.

Підготуйте реферативне повідомлення на одну з пропонованих тем: „Наступність навчання в системі неперервного освітнього процесу”, „Питання наступності навчання дітей молодшого і середнього шкільного віку в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях”.

Перед початком вивчення майбутніми фахівцями початкової освіти основ шкільної лінгводидактики з метою попереднього визначення рівня їхньої професійної підготовки із зазначеної проблеми доречно продумати відповіді на запитання анкети:

1. Наступність навчання – це _____

2. Чи вважає педагогічний загал України наступність базовим принципом освіти? (*вибрати варіант відповіді*)

а) так; б) можливо; в) ні; г) не можу дати відповіді.

3. Реалізація продуктивної мовної освіти, на Вашу думку, можлива за умови побудови навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі з урахуванням таких принципів освіти (*вказати*):

4. Які новації сучасного освітнього простору України актуалізують потребу впровадження наступнісних зв'язків у практику середніх загальноосвітніх навчальних закладів (*назвати*)

5. В чому, на Вашу думку, полягає наступність навчання на межі початкової та середньої освіти? (*пояснити*) _____

6. Через які компоненти педагогічної системи реалізуються наступнісні зв'язки між початковою та основною освітою? (*назвати і прокоментувати*) _____

7. Чи обізнані Ви з сучасною нормативною базою у галузі початкової та основної освіти? (*вибрати варіант відповіді*)

а) так; б) ні; в) частково; г) не можу дати відповіді.

8. Назвіть адреси творчого досвіду, в якому окреслюється проблема забезпечення наступності навчання між початковою та основною освітою, містяться рекомендації щодо шляхів її реалізації, а також пріоритети удосконалення підготовки вчителя початкової школи до такого роду діяльності (*перелічити*) _____

9. Назвіть навчальні дисципліни з циклу фахової підготовки, у змісті яких, на Вашу думку, має бути передбачено можливості отримання, поглиблення, систематизації знань, підвищення рівня готовності майбутнього вчителя до забезпечення наступності навчання дітей молодшого і середнього шкільного віку: _____

10. Попередньо оцініть за 5-бальною шкалою міру розвитку й рівень засвоєння Вами теоретичних знань з проблеми забезпечення наступності навчання дітей молодшого і середнього шкільного віку (1-2б. – *низький рівень*; 3-4б. – *середній рівень*; 5б. – *високий рівень теоретичної підготовки*).

Професійна підготовка майбутнього вчителя початкових класів продовжується опануванням окремих методик початкової освіти, зокрема й методики навчання української мови. Студенти ознайомлюються із загальними питаннями методики навчання шкільного курсу мови, організацією навчального процесу в початковій школі, шляхами удосконалення методики вивчення основних розділів шкільного курсу мови в початкових класах. Навчальною програмою дисципліни передбачений детальний аналіз Державних стандартів початкової та основної мовної освіти, програм та підручників (основних та додаткових, варіативних) з української мови для середніх загальноосвітніх шкіл, ознайомлення майбутніх фахівців з новітніми методами та прийомами навчання української мови, типологією уроків тощо. Порівняльний аналіз навчальних програм „Українська мова. 1-4 класи” та „Українська мова. 5-9 класи” засвідчує реалізацію дидактичного принципу наступності в організації мовної освіти учнів загальноосвітніх шкіл, зокрема в меті, основних завданнях дисципліни, змісті складників комунікативної компетентності. Так, у програмі 1-4 класів зауважено, що „**основна мета курсу** полягає у формуванні ключової комунікативної компетентності молодшого школяра, яка виявляється у здатності успішно користуватися мовою (всіма видами мовленнєвої діяльності) у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань” [3, с.10]. Програма з української мови для 5-9 класів деталізує й послідовно розширює трактування основної мети навчання української мови: „мета полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися засобами української мови – її стилями, типами, жанрами, в усіх видах мовленнєвої діяльності, тобто забезпечує належний рівень комунікативної компетентності. Володіння українською мовою, уміння спілкуватися, домагатися успіхів у процесі комунікації є тими характеристиками особистості, які

здебільшого визначають досягнення людини практично в усіх галузях життя, сприяють її успішній адаптації до мінливих умов сучасного світу” [4; с.2].

Реалізацію ступеневого підходу бачимо й у визначенні **завдань курсу** української мови в 1-4 та 5-9 класах. Для зручності подамо порівняльний аналіз у вигляді таблиці.

Програма 1-4 класів	Програма 5-9 класів
<ul style="list-style-type: none"> - вироблення в учнів мотивації навчання української мови; - формування комунікативних умінь; - гармонійний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання і письма); - опанування найважливіших функціональних складників мовної системи; - соціально-культурний розвиток особистості; - формування в учнів уміння вчитися 	<ul style="list-style-type: none"> - виховання стійкої мотивації й свідомого прагнення до вивчення української мови; - формування в школярів компетентностей комунікативно доцільно й виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях і сферах спілкування, дотримуючись норм українського етикету; - ознайомлення з мовною системою й формування на цій основі базових лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних і правописних умінь і навичок; здатності учня до аналізу й оцінки мовних явищ і фактів; - формування вмінь розрізняти, аналізувати, класифікувати мовні факти, оцінювати їх з погляду нормативності, відповідності ситуації та сфері спілкування; працювати з текстом, здійснювати пошук інформації в різноманітних джерелах, здатності передавати її в самостійно створених висловлюваннях різних типів, стилів і жанрів; - формування духовного світу учнів, цілісних світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів, тобто прилучення через мову до культурних надбань українського народу і людства загалом.

Таким чином, програми і початкової, і основної мовної освіти передбачають повноцінне засвоєння ліній змісту мовної освіти, визначених Державним стандартом, – мовленнєвої, мовної, соціокультурної і діяльнісної.

Зміст *мовленнєвої змістової лінії* в програмах початкової та основної школи викладається за принципом структурної систематичності, що передбачає поступове ускладнення й поглиблення мовленнєвознавчих понять і формування вмінь і навичок у всіх видах мовленнєвої діяльності (аудіативних, читацьких, текстотворчих): від уміння слухати і говорити в 1 класі – до забезпечення інтенсивного мовленнєвого розвитку учнів основної школи.

Зміст *мовної змістової лінії* подається за лінійним принципом, що доповнюється реалізацією системи міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків, які зумовлюють систематичне й послідовне збагачення словникового запасу й граматичної будови мовлення учнів як початкової, так і основної школи лексико-фразеологічними, граматичними, стилістичними засобами, удосконалення мовних умінь і навичок, умінь користуватися різними лінгвістичними словниками.

1 клас – період навчання грамоти

1. Текст. Речення. Слово (протягом року)

Усні й письмові висловлювання, текст. Зміст, заголовок тексту; відповідність заголовка змістові тексту. Поділ зв'язного висловлювання на речення. Спостереження за інтонацією речень. Поділ речення на слова, розпізнавання окремих слів у реченні. Ознайомлення зі словами – назвами предметів, ознак, явищ дійсності. Робота над усвідомленням учнями лексичного значення слова.

2. Звуки і букви. Склад. Наголос (протягом року)

Звуки мовлення. Послідовний ряд звуків слова. Утворення складів різної структури.

Ознайомлення з голосними і приголосними звуками; дзвінками і глухими; твердими і м'якими приголосними. Поділ слова на склади. Наголос у слові. Позначення звуків буквами. Абеткові назви букв.

3. Правопис (протягом року)

Позначення звуків буквами у тих випадках, коли написання відповідає вимові. Уживання великої літери на початку речення. Уживання розділових знаків у кінці речення.

2 клас

1. Звуки і букви

Звуки слова. Українська абетка. Склад. Перенос частин слів із рядка в рядок по складах. Правила перенесення слів. Голосні звуки. Наголос. Приголосні звуки. Спостереження за роботою мовленнєвих органів.

2. Слово

Спостереження за лексичним значенням слова. Тематичні групи слів. Слова, близькі за значенням. Слова, протилежні за значенням. Формування початкових уявлень про частини мови; про те, що слова поділяються на групи залежно від того, на яке питання вони відповідають.

3. Корінь слова. Спільнокореневі слова

Спостереження за значенням спільнокорених слів. Виділення кореня в поданих словах. Спостереження за словами з омонімічними коренями.

4. Речення

Зміст і завершене інтонаційне оформлення речення. Розділові знаки у кінці речення.

Поширення речення за питаннями.

5. Текст

Заголовок тексту. Спостереження за побудовою тексту, за роллю абзаців у тексті.

6. Мова і мовлення

Уявлення про мову як засіб людського спілкування. Українська мова і споріднені з нею мови. Старі і нові слова в мові. Усне і писемне мовлення. Культура мовлення і культура спілкування. Слова ввічливості.

7. Повторення вивченого за рік

8. Правопис (протягом року)

Позначення звуків буквами у тих випадках, коли написання відповідає вимові. Зіставлення вимови і написання слів. Уживання великої букви на початку речення, в іменах людей, кличках тварин, назвах міст, сіл. Уживання розділових знаків.

3 клас

1. Мова і мовлення

Розширення відомостей про мову як засіб людського спілкування. Державна і рідна мова. Культура усного і писемного мовлення. Слова ввічливості, їх уживання у різних ситуаціях.

2. Текст

Розширення уявлень про текст та його будову. Спостереження за головними ознаками художніх, науково-популярних та ділових текстів. Тема і мета висловлювання у текстах різних типів. Заголовок тексту. План тексту. Поділ тексту на логічно завершені частини за планом і без нього. Абзац. Роль абзаців у тексті. Засоби змістового зв'язку між реченнями в тексті

3. Речення

Закріплення й узагальнення вивченого про речення в 1-2 класах. Речення, різні за метою висловлювання та інтонацією. Розділові знаки в кінці речень. Звертання, розділові знаки при них. Головні члени речення. Зв'язок слів у реченні. Поняття про словосполучення. Головне і залежне слово у словосполученні. Поширення речень за питаннями і схемами.

4. Слово. Значення слова

Значення слів, пряме і переносне значення, випадки багатозначності, найуживаніші омоніми. Синоніми та антоніми. Розвиток умінь помічати в тексті незнайомі слова, з'ясувати їх значення.

5. Будова слова

Поняття про закінчення й основу слова. Роль закінчення як частини слова, за допомогою якої змінюється форма слова. Частини основи: корінь, префікс, суфікс. Аналіз будови слова. Поняття „орфограма”. Вимова і правопис слів із ненаголошеними голосними в корені слова. Робота з орфографічним словником.

6. Частини мови. Загальне поняття

Іменник. Загальне поняття. Іменники, що означають назви істот, та іменники, які означають назви неістот. Власні і загальні іменники. Рід іменників. Віднесення слова до одного з родів. Змінювання іменників за числами.

Прикметник. Загальне поняття. Встановлення зв'язку прикметників з іменниками. Вживання прикметників у прямому і переносному значеннях. Змінювання прикметників за родами у сполученні з іменниками. Змінювання прикметників за числами у сполученні з іменниками.

Дієслово. Загальне поняття. Зв'язок дієслова з іменником у реченні. Вживання дієслів у переносному значенні. Час дієслова. Змінювання дієслів за часами.

7. Повторення вивченого за рік8. Фонетика і графіка. Правопис (протягом навчального року)

Українська абетка. Букви на позначення голосних і приголосних звуків. Робота з орфографічним та іншими навчальними словниками. Правопис префіксів. Вживання апострофа. Велика буква у власних іменниках. Правило написання *не* з дієсловами. Звертання. Розділові знаки при них.

4 клас1. Мова і мовлення

Мова – жива скарбниця історії народу. Старі й нові слова в мові. Культура мовлення і спілкування в різних мовленнєвих ситуаціях.

2. Текст

Закріплення поняття про будову текстів різних типів. Тема і мета висловлювання. Заголовок. Поділ тексту на частини, складання плану. Спостереження за роллю абзаців. Побудова текстів різних типів.

3. Речення

Повторення й узагальнення вивченого про види речень за метою висловлювання, про головні і другорядні члени речення. Встановлення зв'язку слів у реченні. Поняття про однорідні члени речення. Кома при однорідних членах речення. Уявлення про складне речення.

4. Слово. Значення слова. Частини мови

Повторення й узагальнення знань і вмінь учнів про лексичне значення слова; морфемну будову слова.

Іменник. Розширення уявлень про лексичне значення іменника. Рід іменників. Віднесення іменника до одного з родів. Змінювання іменників за числами і відмінками.

Прикметник. Розвиток умінь упізнавати прикметники в тексті, спостереження за їх роллю у мовленні. Прикметники-синоніми, прикметники-антоніми. Уживання прикметників у прямому та переносному значеннях. Змінювання прикметників за родами та числами у сполученні з іменниками. Родові закінчення прикметників. Відмінювання прикметників у сполученні з іменниками. Визначення відмінків прикметників за відмінками іменників.

Числівник. Загальне уявлення про числівник. Вимова і правопис найуживаніших числівників, уживання їх у мовленні. Питання до кількісних і порядкових числівників.

Займенник. Поняття про займенник. Спостереження за роллю займенників у тексті. Особові займенники. Відмінювання особових займенників. Уживання займенників з прийменниками.

Дієслово. Повторення вивченого про дієслово. Спостереження за дієсловами різних семантичних груп. Дієслова-синоніми, дієслова-антоніми, багатозначні дієслова. Уживання дієслів у прямому і переносному значеннях. Неозначена форма дієслова. Часи дієслова. Змінювання дієслів за часами і числами. Змінювання дієслів за особами і числами у теперішньому і в майбутньому часі. I і II дієвідміни дієслова. Особові закінчення дієслів I і II дієвідмін. Дієслова минулого часу. Змінювання дієслів у минулому часі за родами і числами.

Прислівник. Поняття про прислівник. Незмінюваність – основна граматична ознака прислівників. Прислівники, близькі і протилежні за значенням. Спостереження за роллю прислівників у тексті.

5. Повторення вивченого у початкових класах.6. Правопис (протягом року).

Українська абетка. Робота з орфографічними та іншими навчальними словниками.

5 клас1. Повторення вивченого в початкових класах.

Частини мови; основні способи їх розпізнавання. Іменник. Прикметник. Числівник. Займенник. Дієслово. Прислівник. Прийменник. Сполучник.

2. Відомості з синтаксису й пунктуації.

Словосполучення. Відмінність словосполучення від слова, його форми й речення. Головне й залежне слово в словосполученні.

Речення, його граматична основа. Речення з одним головним членом. Види речень за метою висловлювання. Окличні речення. Другорядні члени речення (додаток, означення, обставини). Речення з однорідними членами. Складні речення із безсполучниковим і сполучниковим зв'язком.

3. Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія.

Звуки мови й звуки мовлення. Голосні й приголосні звуки. Приголосні тверді й м'які, дзвінкі й глухі. Позначення звуків мовлення на письмі. Співвідношення звуків і букв. Склад. Наголос. Орфоепічний словник і словник наголосів. Орфоепічна помилка. Орфограма. Орфографічний словник.

4. Лексикологія.

Значення слова. Однозначні й багатозначні слова (повторення). Загальноживані і стилістично

забарвлені слова. Ознайомлення з тлумачним і перекладним словниками. Групи слів за значенням: синоніми, антоніми, омоніми. Ознайомлення із словниками антонімів, синонімів. Походження слова. Етимологічний словник української мови.

5. Будова слова. Орфографія.

Основа слова (корінь, суфікс, префікс) і закінчення (повторення і поглиблення відомостей). Спільнокореневі слова й форми слова. Незмінні й змінні слова. Вимова префіксів.

Як бачимо, в першому класі учні отримують практичне уявлення про основні мовні поняття (текст, речення, слово, склад, звук). Починаючи з другого класу, на основі практичних уявлень у школярів систематично формуються та закріплюються теоретичні відомості про найвагоміші ознаки мовних понять. До п'ятого класу обсяг мовного теоретичного матеріалу щорічно суттєво збільшується, утворюючи концентричний спосіб представлення основних мовознавчих розділів.

Висновок. В ході аналізу актуальних психолого-педагогічних і методичних публікацій та власного педагогічного досвіду нами було виявлено такі умови забезпечення наступності мовної освіти школярів початкової та основної школи:

- всебічне сприяння інтелектуальному ступеневому зростанню школярів на дотичних етапах їхнього розвитку (дошкільний заклад – початкова школа – основна школа);
- адекватне формування окремих аспектів мовної освіти в початковій та основній школах, врахування міри освіченості учнів у різних лінгвістичних поняттях, володіння логіко-мовленнєвими вміннями й навичками;
- реалізація зв'язку змісту, програм, методів і форм мовної освіти в початковій та основній школах;
- попередження можливих труднощів в адаптації до умов основної школи, організація випереджального навчання учнів початкової школи.

Література

1. Дем'яненко С.Д. Пропедевтика мовних понять у дітей старшого дошкільного віку. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. – Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського. – Одеса, 2006. – 20с.
2. Коломієць Л.І. Змістовий компонент підготовки майбутніх учителів до забезпечення наступності навчання / Л.І.Коломієць // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – 2011. – №34. – С. 337-342.
3. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 1-4 класи. – К.: Видавничий дім „Освіта”, 2012 – С. 10-70
4. Українська мова. Програма для шкіл з українською мовою навчання. 5-9 класи. – К., 2012.
5. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу. Науковий посібник / Під заг.ред.проф.С.І.Якименко. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2011. – 464 с.